

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЕФЕКТИВНОСТІ ШКІЛ У ДОСЯГНЕННІ НЕОБХІДНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ІЗ НАВЧАННЯ, ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

OVERSEAS EXPERIENCE OF SCHOOL EFFECTIVENESS IN ACHIEVING THE REQUIRED LEARNING, HEALTH AND SOCIAL DEVELOPMENT OUTCOMES

Стаття присвячена одній із актуальних проблем реформування соціальної сфери, до якої належать освіта й охорона здоров'я, – створення нової системи української освіти, в якій охорона, зміцнення та збереження здоров'я посідало б провідне місце серед пріоритетів загальноосвітньої школи. Проведено ідентифікацію наявних зарубіжних матеріалів стосовно основних проблем охорони здоров'я в школах і відповідних висновків, отриманих із досліджень у галузі освіти. Окрім того, надано короткий опис дієвих підходів до проблемних питань, а також список обраних посилань з акцентом на мета-аналізі. Основна увага зосереджується на виявленні чинників ефективності діяльності шкіл у напрямі ефективного поєднання навчання, охорони здоров'я й соціального розвитку. Досвід європейських країн показав, що ініціативи реалізуються найбільш активно в разі правильного ведення командної роботи в самій школі та між школами й зацікавленими сторонами. Висвітлюється узгодженість між трьома концептуально пов'язаними галузями – навчання, охорона здоров'я й соціальний розвиток, основні компоненти ефективної ініціативної діяльності в школах: політика школи щодо збереження здоров'я учнів; умови перебування в школі; соціально-психологічний клімат; формування стійкої мотивації до здорового способу життя й навчання відповідних навичок і вмінь; зв'язки з громадськістю; медичне обслуговування. Визначено чинники ефективності діяльності шкіл щодо забезпечення високих навчальних досягнень і збереження та зміцнення здоров'я учнів: використання науково підтверджених методів навчання та викладання, в тому числі й інноваційних; забезпечення своєчасного зворотного зв'язку з учнями та батьками; заохочення високих очікувань; забезпечення програмами й засобами учнів з особливими потребами; надання чіткого керівництва з боку директора щодо встановлення

в школі обстановки довіри, поваги, співпраці та відкритості.

Ключові слова: реформування освіти, зарубіжний досвід, загальноосвітні школи, чинники ефективності, охорона здоров'я.

The article focuses on one of the pressing issues of reforming the social sphere to which education and health care relate – the creation of a new system of Ukrainian education in which the protection, promotion and preservation of health would be a leading place among the main priorities of a comprehensive school. The identification of available foreign materials on the main health problems in schools and the relevant findings from educational research. In addition, a brief description of actionable approaches to problematic issues and a list of selected links with a focus on meta-analysis are provided. The focus is on identifying factors for the effectiveness of school activities towards an effective combination of education, health and social development. Consistency is highlighted between the three conceptually linked areas - education, health and social development, and the main components of effective initiative activities in schools: school health policies for students; conditions of stay in school; social and psychological climate; developing sustainable motivation for healthy lifestyles and learning appropriate skills and competences; public relations; health care. Determined factors for the effectiveness of schools' activities in ensuring high educational achievement and preserving and promoting the health of students: the use of scientifically validated methods of teaching and teaching, including innovative ones; providing timely feedback to students and parents; encouraging high expectations; providing programs and facilities for students with special needs; providing clear guidance from the principal on establishing confidence, respect, cooperation and openness in the school.

Key words: education reform, foreign experience, secondary schools, efficiency factors, health care.

УДК 373+613/614
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-17-2-13>

Богатов А.О.,
викладач кафедри теорії і методики фізичної культури та спортивних дисциплін
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасне українське суспільство характеризується не лише змінами в економіці, активізацією політичних процесів, а й реформуванням соціальної сфери, важливим елементом якої є освіта й охорона здоров'я. Система охорони здоров'я в Україні поки залишається недостатньо визначеною проєкцією. Освіта ж України визначає нові орієнтири, зумовлює модернізацію педагогічного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах різного типу, спрямовуючи увагу вчителів на виконання соціального замовлення – виховання гармонійно розвиненого та здорового учня. Тому актуальним є реформування – створення нової системи освіти,

у якій охорона, зміцнення та збереження здоров'я б посідало провідне місце серед основних пріоритетів загальноосвітньої школи. На нашу думку, це має бути новий, стрижневий напрям, покладений в основу всіх видів діяльності, спрямованої на досягнення учнями високих шкільних успіхів.

Дослідження виконано в межах наукової теми кафедри теорії та методики фізичної культури та спортивних дисциплін Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» «Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої, спортивно-масової та здоров'язберезувальної

професійної діяльності зі студентами ЗВО» (протокол від 26 грудня 2013 р. № 5).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Осмісленню поставлених проблем сприяло опрацювання винаходів українських учених, а саме: О.Є. Антонова, Н.М. Поліщук (2011 р., 2016 р.) висвітлили принципи й зміст підготовки вчителів до розвитку здоров'язбережувальної компетентності учнів; Е.Г. Булич (2003 р.) досліджував проблему збереження здоров'я учнів із біологічних позицій; Н.Ф. Денисенко, К.С. Лупінович (2010 р.) займалися вивченням проблеми виховання здорової особистості в умовах розвивального середовища; О.Д. Дубогай (2005) бачив основний напрям здоров'язбережувальних і здоров'яформувальних технологій у школярів у навчанні в русі; В.П. Горазук (2003 р.) обґрунтувала зміст формування культури здоров'я школярів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість вітчизняних наукових робіт, загальноосвітні школи України до сьогодні не озброєні чіткими порадами з боку науковців щодо ефективності діяльності в напрямі ефективного поєднання навчання, охорони здоров'я й соціального розвитку.

За останні 20 років з'явилося кілька сотень зарубіжних реферованих статей, книг та оціночних робіт, у яких ідентифікуються ефекти ініціатив, спрямованих на збереження і зміцнення здоров'я в школах. Окрім того, в більшій частині цих робіт зроблено спроби визначити, чому такі ініціативи виявляються дієвими, а чому – ні.

Мета статті – провести аналіз-узагальнення зарубіжного досвіду з поєднання навчання, охорони здоров'я й соціального розвитку; визначити ефективні напрями вирішення досліджуваної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Збереження та зміцнення здоров'я в умовах школи може бути визначено як будь-яка діяльність, що виконується з метою поліпшення та/або захисту здоров'я осіб, які користуються освітнім середовищем. Це більш широке поняття, ніж навчання основ здоров'я, бо воно включає послуги й діяльність стосовно політики просування здоров'я в шкільних закладах, забезпечення необхідного фізичного та соціального середовища в школі, зв'язків із громадськістю й медичне обслуговування.

У світових масштабах освіта й охорона здоров'я нерозривно пов'язані. Світова спільнота робить спроби об'єднати зусилля задля подолання глобальних проблем, спрогнозувати майбутнє людства, уникнути загроз його існуванню. У багатьох країнах світу міністерства охорони здоров'я й освіти працюють окремо і ставлять перед собою різні завдання. Тим не менше по всьому світу з'являється все більше даних про те, що охорона здоров'я й освіта нерозривно пов'язані та мають

спільні проблеми (включаючи бідність і рівень доходів). Це відображено в тому значенні, яке надається освіті й охороні здоров'я в Цілях розвитку тисячоліття ООН [1].

Зараз уже ясно, що освіта має не тільки ресурси для підвищення економічного добробуту держави, а й великий вплив на стан здоров'я. У деяких випадках зв'язок між причиною та наслідком не дуже зрозумілий. Більше того, тут можуть бути наявні проміжні фактори й більш складні взаємозв'язки, наприклад, зв'язок між хорошою освітою та кращим економічним розвитком, що може призвести до того, що люди будуть мати більший контроль над своїм життям й, отже, отримувати більш високий рівень охорони здоров'я. Ми ще не до кінця розуміємо всю складність взаємовідносин між здоров'ям та освітою, але ми маємо знання про зміцнення і збереження здоров'я серед молодих людей з метою підвищення їхньої навчальної підготовки та якості життя загалом.

Існують дані про те, що збереження та зміцнення здоров'я в школах можуть підтримувати самі школи й надавати цьому додаткову цінність через виконання своєї програми і здійснення цілісного стратегічного підходу в прагненні вирішити низку поставлених соціальних завдань [2].

Результати проведеного аналізу показують істотну узгодженість між трьома концептуально пов'язаними галузями – навчання, охорона здоров'я й соціальний розвиток. Школи, які сприяють збереженню здоров'я учнів, використовують цілісний підхід до навчання, покликаний підвищити рівень охорони здоров'я та успішності дітей і підлітків за рахунок ініційованих починань у галузі викладання.

Іноді цей підхід називають по-різному залежно від регіону, наприклад, «комплексна охорона здоров'я в школі», «координація охорони здоров'я в школі» тощо [2]. Проте 6 компонентів залишаються загальними для всіх структур: політика школи щодо збереження здоров'я учнів; умови перебування в школі; соціально-психологічний клімат; формування стійкої мотивації до здорового способу життя й навчання відповідних навичок і вмій; зв'язки з громадськістю; медичне обслуговування.

Узагальнення висновків іноземних публікацій дало змогу виділити такі основні постулати ефективної здоров'язбережувальної навчальної діяльності в школах:

- успішність, як і стан здоров'я, поліпшуються, якщо в школі використовується підхід, який сприяє збереженню здоров'я учнів у роботі з питаннями, що стосуються охорони здоров'я, в контексті освіти [2; 11; 13];

- багатосторонні підходи більш ефективні в забезпеченні бажаних результатів в успішності й здоров'язбереженні, ніж підходи, основані тільки на роботі в класі або в разі цільового втручання [9; 11; 13];

- чинники, що впливають на навчання, головним чином зумовлені соціально-економічними явищами, наприклад, взаємодіями типу «учень-учитель» або «учитель-учитель», шкільною культурою, обстановкою в класі, взаєминами в групах ровесників [2; 11; 15];

- соціально-економічні чинники відіграють вирішальну роль у реалізації концепції школи, що сприяє збереженню здоров'я учнів і в тому, як школи досягають своїх цілей у галузі освіти й охорони здоров'я [3; 6; 11];

- цілісний підхід до школи за умови узгодженості шкільної політики і практики, що просуває соціальне включення та освітні зобов'язання, в дійсності забезпечує підвищення рівня успішності, емоційного благополуччя і скорочує частоту прояву типів поведінки, що становлять ризик для здоров'я [7; 9; 12; 17].

У зарубіжній літературі зустрічається поняття «ефективні школи» [4; 5; 10; 14]. Ефективність діяльності таких шкіл передбачає використання методів навчання та викладання, основаних на матеріалах, які науково підтверджені; активне залучення учнів до створення освітніх програм; забезпечення взаємодії між учнями та своєчасний зворотний зв'язок з учнями; залучення в програми підвищення кваліфікації всіх своїх співробітників; заохочення високих очікувань; поважне ставлення до різноманітних проявів обдарованості; використання інноваційних шляхів навчання; забезпечення консультативного процесу щодо напрямів розвитку школи між батьками, учнями й учителями; забезпечення програмами та засобами учнів з особливими потребами; надання чіткого керівництва з боку директора щодо встановлення в школі обстановки довіри, поваги, співпраці та відкритості.

Отже, основами ефективної роботи є:

1. Створення й підтримка демократичної шкільної спільноти, в якій у кожного члена спільноти є можливість брати участь у прийнятті рішень.

2. Створення партнерств, що об'єднують чиновників, які визначають політику освіти й охорони здоров'я.

3. Учні та їхні батьки повинні відчувати себе в школі значущими людьми, до думки яких прислухаються.

4. Застосування різноманітних стратегій навчання.

5. Виділення достатньої кількості часу на роботу в класі, на організаційні та координаційні питання, а також на роботу поза школою.

6. Вивчення проблем, пов'язаних зі здоров'ям, з урахуванням умов життя учнів та умов життя місцевих жителів загалом.

7. Застосування стратегій, в основі яких лежить цілісний підхід, а не стратегій, основаних переважно на санітарних нормах у класі.

8. Надання вчителям і допоміжному шкільному персоналу можливостей безперервного нарощування свого потенціалу в реалізації програми здоров'язабезпечення.

9. Створення комфортного соціально-психологічного клімату, відкритих і чесних взаємин у шкільному співтоваристві.

10. Досягнення узгодженості стратегії зміцнення здоров'я, прийнятої в школі, зі стратегіями, прийнятими в інших школах, а також з установками, прийнятими в сім'ях учнів і серед місцевих жителів загалом.

11. Створення відчуття поступового наближення до поставлених цілей, а також забезпечення чіткого керівництва й адміністративної підтримки.

12. Надання матеріалів, основаних на перевірених теоретичних викладах і точних фактах, на додаток до основної навчальної програми.

13. Створення шкільної атмосфери, в якій від учнів очікується високий рівень соціальних взаємодій і навчальних досягнень.

Основне завдання школи – домогтися максимально високої успішності. Отже, важливо визнати, що школи можуть підвищити свої можливості для навчання й домогтися досягнення більш високих цілей – надання учням можливості зміцнити свої активи у сфері освіти і здоров'я.

Висновки. Аналіз-узагальнення зарубіжного досвіду з поєднання навчання, охорони здоров'я й соціального розвитку показав, що в різних країнах існують схожі проблеми, які можуть інтерпретуватись по-різному. На думку зарубіжних фахівців, охорона здоров'я та освіта нерозривно пов'язані й мають спільно вирішувати коло проблем (у тому числі й соціальних).

Результати проведеного аналізу свідчать про щільний зв'язок між навчанням, охороною здоров'я та соціальним розвитком. Школи, які сприяють збереженню здоров'я учнів, використовують цілісний підхід до навчання, компонентами якого є політика школи щодо збереження здоров'я учнів; умови перебування в школі; соціально-психологічний клімат; формування стійкої мотивації до здорового способу життя й навчання відповідних навичок і вмінь; зв'язки з громадськістю; медичне обслуговування.

Ефективність діяльності шкіл щодо забезпечення високих навчальних досягнень і збереження й укріплення здоров'я учнів передбачає використання методів навчання та викладання, основаних на науково підтверджених матеріалах; забезпечення своєчасного зворотного зв'язку з учнями й батьками; заохочення високих очікувань; забезпечення програмами й засобами учнів з особливими потребами; надання чіткого керівництва з боку директора щодо встановлення в школі обстановки довіри, поваги, співпраці та відкритості.

Перспективою подальшого дослідження є виявлення факторів, які заважають школам здійснювати ефективну діяльність щодо забезпечення високих навчальних досягнень і збереження та зміцнення здоров'я учнів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Веб-сайт Статистического отдела ООН, посвященный Целям развития тысячелетия. URL: <http://mdgs.un.org> (дата звернення: 27.09.2019).
2. Вильнюсская резолюция. 3rd European Conference on health promoting schools (3-я Международная конференция по школам, содействующим сохранению и укреплению здоровья учащихся): "Better Schools through Health" («Улучшение школ через сохранение и укрепление здоровья»), июнь 2009 г. URL: <http://www.schoolsforhealth.eu/> (дата звернення: 27.09.2019).
3. Bond L, Patton G.C, Glover S, Carlin J.B, Butler H, Thomas L et al. The Gatehouse Project: can a multilevel school intervention affect emotional well being and health risk behaviours? *Journal of Epidemiology and Community Health*. 2004. № 58. P. 997–1003.
4. Fullan M. (2001) *Leading in a Culture of Change* Jossey Bass, San Francisco.
5. Graham C., Cagiltay K., Lim B., Craner J. and Duffy T. *Seven Principles of Effective Teaching*. University of North Carolina, 2001.
6. Greenburg M., Weissberg R., Zins J., Fredericks L., Resnik, Hand Elias M. (2003). Enhancing school based prevention and youth development through coordinated social, emotional and academic learning. *American Psychologist*. 2003. № 6–7. P. 466–474.
7. Lister-Sharp D., Chapman S., Stewart-Brown S. & Sowden A. (1999). Health Promoting Schools and Health Promotion in Schools. *Two Systematic Reviews*. *Health Technology Assessment*. 1999. № 3. P. 1–207.
8. Masters G. (2004). Beyond political rhetoric: what makes a school good. *OnLine Opinion – Journal of Social and Political Debate*.
9. Moon A., Mullee M., Rogers L., Thompson R., Speller V. & Roderick P. Helping schools become health promoting: An evaluation of the Wessex Healthy Schools Award. *Health Promotion International*. 1999. № 14. P. 111–122.
10. Muijs D. and Reynolds D. *Effective Teaching: Evidence and Practice* Paul Chapman Publishing. London, 2005.
11. Stewart-Brown S. What is the evidence on school health promotion in improving school health or preventing disease and specifically what is the effectiveness of the health promoting schools approach. Copenhagen : World Health Organization, 2006.
12. Victorian Health Promotion Foundation. *Mental Health Promotion Framework*. VicHealth, Melbourne, 2000.
13. Vince Whitman C. and Aldinger C. (eds) (2009). *Case Studies in Global School Health Promotion* Springer. New York, 2009. 404 p.
14. Wallin J. Improving School Effectiveness. *ABAC Journal*. 2003. № 23. P. 51–72.
15. Weare K and Markham W. What do we know about promoting mental health through schools? *Promotion and Education*. 2005. № 12. P. 118–122.
16. West P., Sweeting H. & Leyland L. School effects on pupils' health behaviours: evidence in support of the health promoting school. *Research Papers in Education*. 2004. № 19, 31. P. 261–291.
17. Young I. and Currie C. The HBSC study in Scotland: can the study influence policy and practice in schools? *International Journal of Public Health*. 2009. P. 271–277.